

համաձայնում պատանուն հետ տալ, պատանու քույրը զալիս է գետի ափը մի մեծ բարձրավանդակ տեղ և թարգմանների միջոցով ձայն է տալիս Արտաշեսի բանակը.

«Քեզ եմ ասում, քաջ տղամարդ Արտաշես,

Որ հաղթեցիր ալանների քաջ ազգին,

Եկ համաձայնիր իմ՝ ալանների գեղաչյա դասեր խոսքերին

Եվ տուր պատանին:

Որովհետև օրենք չէ՝ որ մի քենի համար ոյուցազները

Այլ ոյուցազների ժառանգների կենդանությունը վերացնեն

Կամ իբրև ծառա ստրուկների կարգում պահեն,

Եվ երկու քաջ ազգերի մեջ

Մշտնջենավոր թշնամություն հաստատեն»:

Արտաշեսն այս իմաստուն խոսքերը լսելով զնաց գետի ափը, և տեսնելով գեղեցիկ կույսին ու լսելով նրանից իմաստուն խոսքեր, նրան ցանկացավ:

Կանչում է իր դայակ Սմբատին, քաց է անում իր սրտի փափազը՝ կին առնել ալանների օրիորդին, դաշինք և ուխտ դնել քաջերի ազգի հետ և պատանուն խաղաղությամբ արձակել: Սմբատը հավանություն է տալիս և մարդ է ուղարկում ալանների թագավորի մոտ, որ ալլանների արքայադուստր օրիորդ Սաթենիկին կնության տա Արտաշեսին: Ալանների թագավորն ասում է.

«Եվ որտեղից քաջ Արտաշեսը պիտի տա

Հազար հազարներ ու բյուր բյուրեր

Քաջերի սերունդ այս կույսի՝ Ալանների

արքայազն օրիորդի համար»:

Վիպասաններն երգելիս այս տեղն առասպելաբանում են

ասելով.

Հեծավ արի Արտաշես արքան իր գեղեցիկ սև ձին,

Եվ հանելով ոսկեօղ շիկափոկ պարանը,

Եվ անցնելով գետն իբրև սրաթև արծիվ,
Եվ նետելով ոսկեօղ շիկափոկ պարանք,
Գցեց մեջքը ալանաց օրիորդի,
Եվ շատ ցավեցրեց փափուկ օրիորդի մեջքը,
Արազաբար իր բանակը հասցնելով»:

Իրապես այսպես է եղել: Որովհետև ալանների մոտ հարգի է կարմիր մորթը, Արտաշեար բավական լայքա և շատ ոսկի է տալիս վարձանք և առնում է տիրուիի օրիորդ Սաթենիկին: Այս է, որ ասում են ոսկեօղ շիկափոկ պարան: Նույնպես հարսանիքի մասին երգում են առասպելաբանելով.

«Ոսկի անձրև էր տեղում
Արտաշեսի փեսայության ժամանակ,
Մարզարիտ էր տեղում
Սաթենիկի հարսնության ժամանակ:

Որովհետև մեր թագավորները սովորություն ունեին՝ իբրև փեսա՝ դահլիճի դուռը հասնելիս դրամներ շաղ տալ հռոմեացիների հյուպատոսների նման, նույնպես և թագուիիները առազաստի սենյակում մարզարիտ: Երգի իսկական իմաստն այս է:

Սա Արտաշեսի կանանց մեջ առաջինը դառնալով՝ ծնում է Արտավազդին և ուրիշ շատ զավակներ, որոնց այստեղ թվել կարևոր չհամարեցինք, այլ կհիշենք հետո, եթք մի գործի կհասնենք:

ԾԱ

ԱՐԳԱՄԻ ԵՎ ՆՐԱ ՈՐԴԻՆԵՐԻ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արտաշեսի որդի Արտավազդը, չափահաս դառնալով, դարձավ մի քաջ, ինքնահավան և հպարտ մարդ: Նա ծերունի Արզամին նախանձելով՝ իր հոր զայրույթը շարժեց

Արգամի դեմ, իբրև թե նա մտածում է բոլորի վրա թագավորել: Այս կերպ նրան պատվից զցելով՝ ինքն է առնում երկրորդական գահը: Սրանից հետո, եթե Արտաշեար ձաշի է գնում Արգամի մոտ, ինչ – որ կասկած է ծագում, իբր թե դիտավորություն ունեն թագավորին դավելու, ուստի թագավորի որդիները աղմուկ են բարձրացնում և հենց ձաշի ժամանակ քաշում են Արգամի ալսոր մազերը: Արտաշեար սաստիկ շփոթված վերադառնում է Արտաշատ և իր Մաժան որդուն մեծ գնդով ուղարկում է, հրամայելով Մուրացյան ցեղից շատերին սպանել, Արգամի ապարանքն այրել և նրա հարձին, որ չքնաղ գեղեցկություն ուներ ու շնորհալի քայլվածք և կոչվում էր Մանդու, բերել իրեն իբրև հարձ: Երկու տարի հետո Արգամին նորից հնազանդություն բերելով՝ հրամայում է նրա գույքը վերադարձնել, բացի հարձից:

Իսկ Արտավազդը չբավականանալով նրանով, որ երկրորդության պատիվն առել էր նրանից, խլում է նաև Նախճավանը և բոլոր գյուղերը Արաքսից դեպի հյուսիս, և նրանց մեջ եղած ապարանքներն ու բերդերը իրեն ժառանգություն է դարձնում: Արգամի որդիներն այս բանը չհանդուրժելով՝ նրան դիմադրում են, բայց արքայորդին հաղթելով, կոտորում է Արգամի բոլոր զավակներին իրենց հոր հետ, ինչպես և բոլոր երևելի մարդկանց Մուրացյան ցեղից, և գրավում է նրանց ամբողջ իշխանությունը: Նրանցից ոչ ոք չփրկվեց, բացի մի քանի աննշան ու կրտսեր մարդկանցից, որոնք փախան Արտաշեսի մոտ և նրա արքունիքում փրկվեցին: Այս Արգամն է, որ առասպելի մեջ կոչվում է Արգավան և այս է Արտավազդի հետ պատերազմի պատճառը:

ԾԲ

ԹԵ ԻՆՉՊԻՍԻ ՄԱՐԴ ԷՐ ՍՍԲԱՏԸ ԵՎ ԻՆՉ ԳՈՐԾ ԿԱՏԱՐԵՑ ԱԼԱՆՆԵՐԻ
ԵՐԿՐՈՒՄ, ԵՎ ԱՐՏԱԶՈՒՄ ԲՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍՏԱՏՎԵԼԸ

Ինձ սիրելի է խոսել նաև քաջ Սմբատի մասին, որովհետև նա, համաձայն առասպելին, որ շատ հեռու չէ ճշմարտությունից, ուներ իր քաջության համեմատ հասակ և անդամներ, իր առաքինությամբ որսում էր հոգիներ, վայելչացած էր գեղեցիկ ալսոր մազերով, աչքերի մեջ արյունի փոքրիկ նշանով, որ փայլում էր, ինչպես դրակոնստիկոն ակնը՝ ոսկու և մարգարիտի մեջ ազուցված, արագաշարժ և փութկոտ անձի ու մարմնի հետ նա միաժամանակ զգույշ էր ամեն բանում, և բոլոր մարդկանցից ավելի հաջողության շնորհը ուներ պատերազմների մեջ: Այնքան

քաջագործություններից հետո նա Արտաշեսի հրամանով գորքով գնում է ալանների աշխարհը՝ Սաթենիկի եղբորը օգնության: Որովհետև Սաթենիկի հայրը մեռնելով՝ մի կողմանակի մարդ բռնությամբ թագավորել էր Ալանների աշխարհի վրա և հալածում էր Սաթենիկի եղբորը: Սմբատը նրան հալածեց հեռացրեց, Սաթենիկի եղբորը տեր դարձրեց իր ազգին և հակառակորդների երկիրն ավերեց, որտեղից բոլորին գերի վերցնելով, մեծ բազմությամբ բերեց Արտաշատ: Արտաշեսը հրամայում է նրանց բնակեցնել Մասիսի հարավ - արևելյան կողմում, որ կոչվում էր Շավարշական գավառ, այս անվան հետ պահպանելով նաև բնիկ Արտազ անունը, որովհետև մինչև այսօր էլ Արտազ է կոչվում այն երկիրը, որտեղ նրանք գերվեցին:

ԾԳ

ԿԱՍԲԵՐԻ ԵՐԿՐԻ ԱՎԵՐՈՒՄԸ, ԱՐՏԱՇԵՍԻ ԶԱՎԱԿՆԵՐԻ ԳՐԳՈՌՈԹՅՈՒՆԸ
ՍՄԲԱՏԻ

ԵՎ ԻՐԱՄ ԴԵՄ

Պարսից Արշակ վերջին թագավորի մահից հետո մեր Արտաշեսը Պարսկաստանի վրա թագավորեցնում է իրեն համանուն Արտաշեսին, նրա որդուն: Բայց նրան չկամեցան հնազանդվել այն լեռան բնակիչները, որ իրենց լեզվով կոչվում է Պատիժահար գավառ, որ Գեղումների լեռն է, նույնպես և ծովեզերքի բնակիչները և դեռ ավելի այս կողմը ապրողները: Այս առիթով նաև Կասբից երկիրն ապստամբվում է մեր թագավորից: Ուստի Արտաշեսը նրանց վրա է ուղարկում Սմբատին հայոց բոլոր զորքերով, ինքն էլ յոթ օր հետը գնում է՝ նրան ճանապարհ դնելու համար: Սմբատը գնալով բոլորին հնազանդեցնում է, բայց Կասբից երկիրն ավերելով՝ Սմբատն Արտազի գերիներից ավելի շատ գերի է բերում Հայաստան, որոնց հետ նաև նրանց Զարդմանու անունով թագավորին: Ուստի Արտաշեսը նրա ծառայություններն արժանապես գնահատելով, նրան է պարզեցում Գողթնի զյուղերում եղած արքունական հողերը և Ուղտի ակունքները, և բացի սրանից, նրան է թողնում ամբողջ ավարը: Արտավազդն այս բանին նախանձելով՝ կամեցավ Սմբատին սպանել, բայց նրա դիտավորությունը բացվեց և այս բանը մեծ վիշտ պատճառեց նրա հորը: Իսկ Սմբատը տեղի տալով՝ գնաց Ասորեստանի կողմերը, իր կամքով թողնելով հայոց զորքի իշխանությունը, որի վրա աչք էր տնկել Արտավազդը: Սմբատը Արտաշեսի հրամանով բնակություն է հաստատում Տմորիքում, որ այժմ կոչվում է Կորդրիք, և բազմաթիվ գերիներին նստեցնում է Ալկիում: Որովհետև նա ծերության հասակում կին էր առել այդ կողմերի ասորեստանցիներից և նրան շատ սիրում էր, այս պատճառով այդ կողմերում բնակվեց:

Իսկ Արտավագդը Սմբատի գնալուց հետո հորից ստանում է բոլոր զորքերի իշխանությունը, որին փափագում էր: Սրա վրա նրա եղբայրներն իրենց կանանցից գրգռվելով սկսեցին նախանձել, ուստի Արտաշեար Վրույրին, որ իմաստուն և բանաստեղծ մարդ էր, նշանակում է հազարապետ և նրան է վստահում արքունական տան բոլոր զորձերը, իսկ Մաժանին նշանակում է Անիում Արամագդի կուռքի քրմապետ: Զորքի իշխանությունն էլ չորս մասի է բաժանում, արևելյան կողմի զորքը թողնում է Արտավագդին, արևմտյանը տալիս է Տիրանին, հարավյանը վստահում է Սմբատին, իսկ հյուսիսայինը՝ Զարեհին: Զարեհը գոռող մարդ էր, երեների որսի մեջ խիզախ, բայց պատերազմների մեջ երկշոտ և դանդաղկոտ: Այս բանը փորձով գիտենալով Վրաց թագավոր, մի ոմն Քարձամ, ապստամբեցնում է այդ երկիրը և Զարեհին բռնելով բանտարկում է Կովկասում: Բայց Արտավագդն ու Տիրանը նրա հետ պատերազմելով՝ իրենց եղբորը ետ են դարձնում, մեծ տղմից¹²³ հանելով:

ԾԴ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԲԱՍՅԱՆՈՒՄ ԴՈՄԵՏԻԱՆՈՍԻ ԶՈՐՔԵՐԻ ՀԵՏ

Արևմուտքում ինչ – որ հուզմունքներ են ծագում, սրա վրա վստահանալով՝ Արտաշեսն ապստամբվում է հռոմեացիների տերության դեմ և հարկ չի վճարում: Դոմետիանոս կայսրը սրա վրա զայրանալով զորք է ուղարկում Արտաշեսի վրա: Նրանք գալիս հասնում են Կեսարիայի կողմերը, Տիրանին արևմտյան զորքերի հետ առաջ խառնում քշում բերում են մինչև Բասենի մեծ և ընդարձակ հովիտը մեծ տագնապով: Այստեղ Արտավագդը արևելյան և հյուսիսային զորքերով թագավորի բոլոր որդիների հետ միասին նրանց դեմ է դուրս գալիս, բայց պատերազմի ժամանակ շատ նեղն են ընկնում: Պատերազմի վերջերին վրա է հասնում Սմբատը հարավյային զորքերով և մեծ մտնելով վտանգից ազատում է թագավորի որդիներին, հաղթություն է տանում և վերջ դնում պատերազմին: Որովհետև նա չնայելով իր ծերության, երիտասարդի պես կազմակերպեց և ճակատամարտը մղեց, և հռոմեացիների զորքին հետամուտ լինելով հալածեց մինչև Կեսարիայի սահմանները: Առասպելներում այս բանը երգել կամենալով՝ ասում են, թե եկած է եղել մի ոմն Դոմետ¹²⁴, որ ինքը

123 «Ի մեծէ կարակմէ»- կարակում նշանակում է տիղմ, տղմոտ: Խորենացին այսպես է կոչել Զարեհի կյանքի տեղը՝ խոնավ և տղմոտ լինելու պատճառով: Ազաթանգեղոսն էլ հիշում է Խոր Վիրապի կարակում տիղմը:

124 Ահա դարձյալ մի տեղ, երբ Խորենացին առասպելը այլաբանություն համարելով՝ ձշմարտում է նրան, բայց սխալ կերպով: Առասպելն հիշում է. “Դոմետ ոմն եկեալ”, որ իսկապես ճիշտ է, Դոմետիոսը Կորբուլոնն է, հռոմեացիների զորավարը: Խորենացին Դոմետը

Դոմետիանոս կայսրն է, բայց ոչ թե ինքն է եկել այս կողմերը, այլ նրա հրամանն ու զորքերը այլաբանելով առասպելները նրա անունով են կոչել:

Բայց ի բախտավորություն Արտաշեսի՝ այդ ժամանակ Դոմետիանոսը մեռնում է Հռոմում, նրանից հետո Ներվասը թագավորում է ոչ ավելի քան մեկ տարի: Այս բանից հպարտացած՝ հայոց և պարսից զորքերը նույնիսկ ասպատակություն կատարեցին դեպի Հռոմատան: Սրանց օրինակով եզիպտացիները և պաղեստինացիների կողմերը նույնպես դադարեցին հարկ տալը:

ԾԵ

ՏՐԱՅԱՆՈՍԻ ԵՎ ՆՐԱ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԱՍԻՆ, ՄԱԺԱՆԻ ՄԱՀԸ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԻ ԶԵՌՔՈՎ

Այս ժամանակները հոռմեացիների վրա թագավորում է Տրայանոսը: Նա ամբողջ արևմուտքը խաղաղեցնելուց հետո դիմում է եզիպտացիների և պաղեստինացիների վրա, նրանց նվաճում է իր ձեռքի տակ և շարժվում է պարսիկների վրա: Արտաշեսն աճապարելով՝ մեծ ընծաներով նրա առաջն է ելում, հանձն է առնում հանցանքը, անցած տարիների հարկն էլ նրա առաջն է դնում և նրանից ներումն ստանալով վերադառնում է Հայաստան: Իսկ Տրայանոսը Պարսկաստան անցնելով և բոլոր իր ցանկացածը կատարելով՝ ետ է դառնում Ասորիքով: Նրա առաջն է գալիս Մաժանը և Եղբայրների վրա մատնություն է անում. «Գիտցիր ասում է, ով թագավոր, եթե Արտավազդին և Տիրանին երկրից դուրս չըշես և հայոց զորքերը Զարեհին չվստահես՝ հարկերն առանց դժվարության չեն հասնի քեզ»: Մաժանն այս արեց, քեն պահած լինելով Սմբատի համար, որովհետև իրեն էլ նա էր սնուցել, միևնույն ժամանակ նա կամենում էր Տիրանին էլ հեռացնել, որպեսզի ինքը միաժամանակ թե քրմապետ լինի և թե արևմտյան զորքի սպարապետ: Տրավյանոսն ուշադրություն չդարձնելով՝ նրան ձեռնունայն ետ է դարձնում: Իսկ Արտավազդն ու Տիրանը նրա այս դավը լսելով՝ որսի ժամանակ դարան սարքեցին և սպանեցին Մաժանին, և տարան թաղեցին Բագնաց ավանում՝ Բագավանում իբրև քրմապետի: Իսկ Արտաշեսն այդ ժամանակից սկսած անխափան հարկ վճարեց Տրայանոսին և նրանից հետո Աղքաղանոս կայսեր՝ մինչև իր լյանքի վերջը:

Մեկնում է իբրև Դոմետիանոս կայսրը, բայց որ նա անձամբ չէ եկել այլ նրա հրամանը, և զորքերը առասպելները նրա անունով են կոչել:

ԾԶ

ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԱՐՏԱՇԵՍՈՂ ՄԵՐ ԵՐԿԻՐԸ ԲԱԶՄԱՄԱՐԴԱՑՐԵՑ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐ
ՀԱՍՏԱՏԵՑ

Բոլոր առաքինություններից և ճշմարիտ գործերից հետո Արտաշեսը հրամայում է գյուղերի և ազարակների սահմանները որոշել, որովհետև նա մեր երկիրը բազմամարդացրեց շատ ազգեր ուրիշ երկրներից բերելով, որոնց բնակեցրեց լեռներում, հովիտներում ու դաշտերում: Սահմանների համար նա նշաններ սահմանեց այսպես, հրամայեց տաշել քառակուսի ձևով քարեր, մեջերը պնակի նման փոսցնել և թաղել հողի մեջ, իսկ նրանց վրա կանգնեցնել քառակուսի կոթողներ՝ գետնից քիչ բարձր: Սրա վրա նախանձելով՝ սասանորդի Արտաշիրը հրամայում է Պարսկաստանումն էլ նույնանման անել և իր անունով կոչել, որպեսզի Արտաշեսի անունը չհիշվի: Բայց ասում են, թե Արտաշեսի ժամանակ մեր Հայաստանում անմշակ հող չմնաց, ոչ լեռնային և ոչ դաշտային, այնքան շենացել էր երկիրը:

ԾԷ

ԱՄԱՏՈՒՆԻՆԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ասում են, թե սրա ժամանակ են եկել Ամատունիների ցեղը արյաց երկրի արևելյան կողմերից: Բայց սրանք բնիկ հրեաներ են, մի ոմն Մանուից, որ մի ուժեղ և մեծահասակ որդի ուներ Սամսոն անունով, ինչպես հրեաների մեջ սովորություն կա՝ նախնիների անունը դնել ըստ հույսի¹²⁵: Բայց այս ճշմարիտ է, ինչպես այժմս էլ նկատվում է Ամատունիների սերնդի մեջ, որ նրանք հաղթանդամ, վայելչակազմ և ուժեղ մարդիկ են, ամեն բանում պատշաճ: Սրանք տարված են եղել Արշակի ձեռքով, որ պարթևական ցեղից առաջինը թագավոր դարձավ, և առաջադիմելով՝

125 Հրեաների մեջ սովորություն կա՝ նախնիքների անունը դնել ըստ հույսի, այսինքն հուսալով, որ եթե մեկի վրա դնեն մի քաջ նախնիի անունը՝ նա էլ նրա նման քաջ կլինի: Նույն միտքը հայտնել է Խորենացին:

Պարսկաստանումն էլ պատվի հասան Ահմատանի կողմերը: Իսկ թե ինչ պատճառով նրանք մեր երկիրը եկան՝ չփառեմ, միայն թե Արտաշեսից պատիվներ են գտնում զյուղերով ու դաստակերտներով և կոչվում են Ամատունիներ, այսինքն եկվորներ: Իսկ պարսիկների մի մասը նրանց Մանուկան են կոչում, նրանց նախնիի անունով:

ԾՀ

ԱՌԱՎԵՂՅԱՆՆԵՐԻ ՏՈՀՄԻ ՄԱՍԻՆ ԹԵ ՈՐՏԵՂԻՑ Է ԱՅԴ ՑԵՂԸ ՍԵՐՎԵԼ

Սրա օրերում առաջ եկան Առավելյաններն ևս, ալանների ազգից, որոնք Սաթենիկի մերձավորներն էին և նրա հետ գալով՝ մեր երկրի նախարարությունների շարքը դասվեցին ցեղով, իբրև մեծ թագուհու հարազատներ: Տրդատի հոր՝ Խոսրովի ժամանակ նրանք խնամիացան Բասիլների գաղթականներից մի քաջի հետ:

ԾԹ

ԱՐՀԵՍՏՆԵՐԸ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱՇԵՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Որովհետև Արտաշեսի ժամանակ շատ գործեր կատարվեցին, ուստի մենք շատ գլուխների բաժանեցինք, որպեսզի խոսքի երկայնությունը ձանձրալի չդառնա ընթերցողներին, այս վերջին գլուխն էլ նրա համար է, որ հիշատակենք Արտաշեսի ժամանակ կատարված մյուս գործերն էլ: Որովհետև թեպետ մեր նախորդ գլուխներում հիշատակված կարգերն ու գեղեցիկ սովորությունները սահմանվեցին Վաղարշակից և ուրիշ էին թագավորներից, բայց նրանք մեծամեծ արհեստներից ու գիտություններից զորք էին մնացել, ավելի կողոպուտների և ասպատակությունների էին հետևում, իսկ այնպիսի գիտությունների կամ անփույթ էին, կամ ձեռնահաս չէին, ինչպես շաբաթներ, ամիսներ, տարվա շրջաններ սահմանելը, նրանք այսպիսի բաներ չփառեին, գործ էին ածում ուրիշ ազգերինը: Նույնպես և չկար նավազնացություն մեր երկրի ծովակների վրա, ոչ էլ ճանապարհորդություն գետերով, ոչ ձկնորսության գործիքներ, նույնիսկ երկրագործությունն ամեն տեղ տարածված չէր, այլ քիչ տեղերում, նրանք հյուսիսային ազգերի նման ապրում էին հում մսով և սրա նման բաներով: Այս բոլորը սահմանվեցին Արտաշեսի ժամանակ:

ԱՐՏԱՇԵՍԻ ՄԱՀՎԱՆ ՄԱՍԻՆ

Գեղեցիկ է պատմում և Արիստոն Փեղացին¹²⁶ Արտաշեսի մահվան մասին: Որովհետև հրեաներն ապստամբվել էին հռոմեացիների Աղքանաս թագավորից և պատերազմեցին Ռուփոս Եպարքոսի դեմ առաջնորդությամբ մի ավագակ մարդու, որ կոչվում էր Բարքոբա, այսինքն աստղի որդի, նա մի չարագործ և սպանող մարդ էր, բայց մեծ – մեծ ջարդում էր պարծենալով, թե ինքը երկնքից ծագել է նրանց փրկիչ, նեղված ու գերված ազգականներին: Նա պատերազմն այնքան սաստկացրեց, որ նրան նայելով նաև Ասորիքը, Միջագետքը և ամբողջ Պարսկաստանը հռոմեացիներին հարկ տալուց հրաժարվեցին, մանավանդ որ լսել էին, թե Աղքանոսը վարակվել է ուրկության ախտով: Բայց մեր Արտաշեսը հավատարիմ մնաց նրան:

Ահա այս ժամանակներն էր, որ Աղքանոսն եկավ Պաղեստին, ապստամբներին կոտորեց՝ Երուսաղեմի մոտ նրանց մի փոքր քաղաքում պաշարելով: Նա հրամայեց, որ բոլոր հրեա ազգը քշեն հեռացնեն հայրենի աշխարհից, այնպես որ շատ հեռվից էլ չկարողանան Երուսաղեմը տեսնել: Իսկ ինքը վերստին շինեց Երուսաղեմը, որ ավերել էին Վեսպասիանոսը, Տիտոսը և ինքը իր անունով կոչեց Հեղիա, այսինքն արեգակ, ինչպես կոչում էր ինքը Աղքանոսը: Այնտեղ նա բնակեցրեց հեթանոսներ և քրիստոնյաներ, որոնց եպիսկոպոսն էր մի ումն Մարկոս: Այս ժամանակները նա մեծ զորք ուղարկեց Ասորեստանի կողմերը, մեր Արտաշեսին էլ հրամայեց իր գլխավոր մարդկանցով գնալ Պարսկաստան: Նրա հետ էր գտնվում իբրև քարտուղար այս մարդը Արիստոնը, որ այս պատմությունը մեզ տվեց: Նա Արտաշեսին հանդիպեց Մարսքում, Սոհուլ կոչված տեղում:

Արտաշեսը հիվանդացավ Մարանդում, Բակուրակերտ ավանում: Նա Աբեղյանների տոհմի նահապետ ումն Աբեղոյի, որ մի ձարպիկ, շողոքորթ և հաճոյախոս մարդ էր, հենց նրա խնդրով, ուղարկեց Եկեղյաց գավառը՝ Երիզա, Արտեմիսի մեհյանը, որպեսզի կուռքերից քժշկություն և երկար կյանք խնդրի թագավորի համար, նա դեռ ետ չղարձած՝ Արտաշեսի մահը վրա է հասնում: Եվ Արիստոնը գրում է, թե որքան

126 Ըստ Էմինի Փիղան քաղաք է Հրեաստանում Հորդանան գետից դեպի արևելք ընկած, որտեղ ժողովվեցին հրեաները Երուսաղեմի կործանումից հետո:- Արիստոնը ապրում էր Ա. դարի վերջերին և Բ-ի սկզբին: Նա զրել է Հրեաների ապստամբության պատմությունը Բարքոբայի առաջնորդությամբ: Նրանից է քաղում Եվսեբիոսը իր պատմությունը ապստամբության մասին և Խորենացին առնում է Եվսեբիոսից: Գալով Արիստոնի ուղեկցելուն Արտաշես թագավորին և նրա մահն ու թաղումը նկարագրելուն՝ սրանք ուրիշ տեղից հայտնի չեն: Արտաշեսի շքեղ թաղման նկարագրությունը շատ նման է Հերովդես թագավորի թաղման նկարագրությանը Հովսեպոսի մոտ: